

विश्वबन्धु कवितामा मानवतावादी चिन्तन

डा. शालिकराम पौड्याल

उपप्राध्यापक

बुटवल बहुमुखी क्याम्पस, बुटवल

इमेल : paudyalshalikram@gmail.com

लेखसार

माधवप्रसाद घिमिरेको विश्वबन्धु कविता विश्वमा भइरहेको खिचातानी र मारामारको होडबाजीबाट माथि उठेर सम्पूर्ण विश्वभरिका मानिसमा सहभ्रातृत्वको सम्बन्ध कायम गरी मानवतावादी चेतनाको प्रसार गर्नुपर्ने भावनालाई मूल सन्दर्भ बनाई रचना गरिएको हो। यस कवितामा भ्रातृत्व र विश्वबन्धुत्व, लोककल्याण र शान्ति, मानव जीवन र प्रकृतिविच सहअस्तित्व, स्वतन्त्रता र एकता जस्ता मानवतावादी चिन्तनको अवधारणालाई उपयोग गरिएको छ। यस कवितामा मानिसमा रहेका वैरभाव, कलुषता जस्ता निकृष्ट भावलाई विसेर विश्वका सबै मानिसलाई बन्धुबान्धव ठान्नुपर्ने, आणविक शस्त्र-अस्त्रका कारण उत्पन्न विनाशमयी सन्त्रासपूर्ण जीवन जिउनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य हुनुपर्ने, प्रकृतिको अस्तित्व असुरक्षित हुनु नै मानव जातिको मूल कारण भएकाले धर्तीको वातावरण स्वच्छ हुनुपर्ने र विश्वका मानिसहरूले स्वतन्त्र रूपमा आफ्ना विचार व्यक्त गर्ने अवस्थाको सृजना हुनुपर्ने जस्ता मानवतावादसँग सम्बन्धित विचारहरू अभिव्यक्त भएका छन्। प्रस्तुत लेखमा आवश्यक सामग्री प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट लिइएको छ। प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतका सामग्रीको उपयोग तथा मानवतावादी अवधारणालाई सैद्धान्तिक आधारका रूपमा अवलम्बन गरी कवितामा प्रस्तुत मानवतावादी चिन्तनको खोजी गर्ने काम यस लेखमा गरिएको छ।

शब्दकुञ्जी : मानवतावादी चिन्तन, विश्वबन्धुत्व, लोककल्याण, सहअस्तित्व, स्वतन्त्रता।

HUMANIST THINKING IN VISHWABANDHU POETRY

Dr. Shalik Ram Paudyal

Abstract

Madhav Prasad Ghimire's Vishwabandhu poem has been composed with the main context of the spirit of spreading humanist consciousness by maintaining a relationship of brotherhood among the people all over the world. In this poem, the concepts of humanistic thinking such as brotherhood and universal brotherhood, public welfare and peace, coexistence between human life and nature, freedom and unity have been used. In this poem, ideas related to humanism have been expressed, such as forgetting the bad feelings of malice and malice in human beings, considering all the people of the world as brothers, ending the situation of living a life of destruction caused by nuclear weapons, the existence of nature being insecure, the environment of the earth should be clean and the people of the world should create a situation for expressing their views freely. The data required in this article is taken from primary and secondary sources. This article explores the humanistic thinking presented in the poem by using the data of primary and secondary sources and adopting the humanistic concept as a theoretical basis.

Keywords : Humanistic thinking, universal brotherhood, public welfare, coexistence, freedom.

विषयपरिचय

माधव घिमिरे स्वच्छन्दतावादी भावधारालाई परिष्कृत शैली शिल्पद्वारा प्रस्तुत गर्ने कवि हुन् । घिमिरे मूलतः स्वच्छन्दतावादी कवि हुन् । सौन्दर्य, इतिहास, राष्ट्रियता, देशभक्ति, संस्कृति, विश्वबन्धुत्व, मानवतावादलाई मुख्य रूपमा विषयवस्तु बनाएर त्यसैको सेरोफेरोमा रहेर कविता रच्ने घिमिरे कुशल शिल्पीका कवि हुन् । आधुनिक नेपाली कविताको इतिहासमा स्वच्छन्दतावादी धारासँगै देखापरेका घिमिरेले प्रयोगवादी तथा समसामयिक धारामा पनि स्वच्छन्दतावादी भावलाई परिष्कृत शैली शिल्पद्वारा प्रस्तुत गरेका छन् । फुटकर कविता, खण्डकाव्य, गीतिकाव्य, बालगीत र कविता, फुटकर गीतको माध्यमबाट नेपाली साहित्यको अभिवृद्धिमा निरन्तर लागी पर्ने घिमिरेको नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा विशिष्ट स्थान रहेको छ । माधव घिमिरेद्वारा वि.सं. २००६ सालमा रचना गरिएको 'विश्वबन्धु' कविता 'चैत-वैशाख' (२०६०) कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित विश्वबन्धुत्ववादी र मानवतावादी भावनाले ओतप्रोत कविता हो । माधव घिमिरेको कवितामा के कस्तो मानवतावादी चिन्तन अभिव्यक्त भएको छ भन्ने मूल समस्यामा केन्द्रित भई यस लेखमा विश्वबन्धु कवितामा अभिव्यक्त मानवतावादी चिन्तनको खोजी गर्ने काम गरिएको छ । माधव घिमिरेको विश्वबन्धु कवितालाई मानवतावादी चिन्तनका कोणबाट विश्लेषण गर्नु र अन्य कविताको अध्ययन नगर्नु यस लेखको सीमा हो ।

अध्ययन विधि

प्रस्तुत लेखमा आवश्यक सामग्री प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट लिइएको छ। प्राथमिक स्रोतको सामग्रीका रूपमा माधव घिमिरेको *विश्वबन्धु* कवितालाई लिइएको छ भने द्वितीयक स्रोतका सामग्रीका रूपमा मानवतावादी चिन्तनका बारेमा गरिएका अध्ययनलाई लिइएको छ। यसमा दुवै प्रकृतिका सामग्रीको सङ्कलन पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ। यस लेखमा सङ्कलित सामग्रीको अध्ययनका लागि मानवतावादी अवधारणालाई सैद्धान्तिक आधारका रूपमा अवलम्बन गरिएको छ। कृतिपठनलाई केन्द्र मानेर निगमनात्मक विधिबाट सामग्रीको अध्ययन विश्लेषण गरी अर्थापन गरिएको छ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

मानवतावादी चिन्तन मानव जातिका विचको सहअस्तित्वलाई उच्च महत्व दिने चिन्तन हो। मनु शब्दमा अण् प्रत्ययको योग भई निर्माण भएको हो। यसको व्युत्पत्तिपरक अर्थ मनुका वंशमा उत्पन्न भएको प्राणी भन्ने हुन्छ। मानव शब्दमा ता प्रत्यय लागेर निर्माण भएको मानवता शब्दले मानिसका सकारात्मक व्यवहार एवम् गुणहरु तथा मानवीय कर्तव्यलाई बुझाउँछ। मान्छेमा हुने विशेषता, दया, प्रेम, सहिष्णुता, सहयोग, सद्भावना आदि मानवीय गुणलाई मानवता भनिन्छ भने मानवमा निहित सद्गुणले समाजलाई प्रतिष्ठित बनाउन जोड दिने विचार, समाजमा दया, प्रेम, सहिष्णुता, सद्भावना, सहयोग, भ्रातृत्व आदिलाई मानवतावाद भनिन्छ (अधिकारी र भट्टराई, २०६३, पृ. ७९८)। यही मानवतावादमा विश्वास गर्ने, मानवतावादको अनुयायी र मानवतावादलाई महत्व दिने भावना नै मानवतावादी चिन्तन हो। मानवता मानिसको एकमात्र धर्म हो किनकि मानिस त्यतिबेला मात्र वास्तविक मानिस बन्दछ जतिबेला उसमा मानवता रहन्छ। अविद्याबाट विद्यामा वा अज्ञानबाट ज्ञानको मार्गमा लैजाँदै मृत्युलाई नाघेर अमृत तत्त्वमा पुऱ्याउने सामर्थ्य मानवतामा हुन्छ। काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मात्सर्यजस्ता विषयलाई परित्याग गरी सबैप्रति फूलजस्तै कोमल र पानीजस्तै शीतल व्यवहार गर्नु वा परोपकार गर्नु मानवताको असल परिचय हो। साना तथा ठुला सबैमाथि समान धारणा र व्यवहार गर्दै समताभाव राख्नु, प्रेम र सद्भावलाई आफ्नो शक्तिका रूपमा प्रयोग गर्नु, निःस्वार्थी बनी केवल शुभकर्म गर्नु, आपत्, विपद् र अभावमा समेत धैर्य र खुसी हुनु, सत्यान्वेषी र सत्यानुरागी बन्नु, वैचारिक तथा मानसिक रुग्णताबाट मुक्त हुनु, विध्वंसलाई सिर्जनामा रूपान्तरण गर्ने चेतनाको विकास हुनु, सधैं जीवन्त जीवन जिउनु, कसैको पनि कुभलो नचिताउनु, परहितका लागि जिउज्यान समर्पित गर्नु, तामसी भाव हटाई विश्वमा सात्विक ज्योति फैलाउनु, लघुताभाषबाट मुक्त भई गुरुत्वमा पुग्नु आदि मानवताका पक्षहरू हुन्। च्याम्बर्सले मानवतावाद भौतिक जगत्प्रति प्रेम एवम् करुणा राख्दै यही सीमामा बाँधिएर मानव अस्तित्वको व्यावहारिक खोज गर्ने चिन्तन हो र यसले निःस्वार्थ मानवसेवालाई प्राथमिकता दिँदै सम्पूर्ण मानिसहरुप्रति प्रेमभाव प्रकट गर्ने कुरामा जोड दिने बताएका छन् (न्यौपाने, २०६७, पृ. ४)। मानवतावादले मानवीय मूल्यलाई उच्च महत्व दिँदै मानवहितलाई सर्वोपरी ठान्दछ। मानवतावाद परम्परागत धर्म र ईश्वरको अलौकिक अस्तित्वतिरभन्दा दुःखी मानव आत्माको क्रन्दनमा ईश्वरीय वाणी सुन्दछ र दीनदुःखीहरुको सेवालालाई नै मानव धर्म मान्दछ (सिंह, सन् १९९४, पृ. ३६५)। मानवतावादले विभिन्न धर्ममा रहेका मानवसेवाका भावनालाई आत्मसात गर्दछ। मानवतावादले विश्वबन्धुत्वको भावनालाई आत्मसात गर्दै व्यक्ति, समूह, विश्वमानव समुदायलाई एकताको सूत्रमा आबद्ध पारी विश्व मानव समाजको स्थापनामा जोड दिएको पाइन्छ। यसले जाति, प्रजाति, धर्म, वर्ण, लिङ्ग जस्ता

विभेदकारी अवधारणाबाट मुक्त भई सार्वभौम, उदात्त मानव समाजको सम्बर्द्धन र विकासबाट मात्र मानव समाजमा शान्ति, समानता, स्वतन्त्रताको स्थापना हुन्छ र विश्वबन्धुत्वको भावना विकास हुन्छ भन्ने स्वीकार गर्छ। मानवतावादी दर्शनले मानव जीवनका दुःखलाई अन्त्य गरेर नैतिक, निःस्वार्थी र परोपकारी भई लोककल्याणमा समर्पित हुन सचेत गराउँछ। भाग्यवादमा विश्वास नगर्ने मानवतावादले मानिसलाई निराशावादबाट मुक्त पारी त्यागी र आशावादी बन्न तथा कर्मवादमा प्रेरित हुन प्रेरणा दिन्छ (पाठक, सन् २००२, पृ. ४)। यसले समाजमा विद्यमान विविध विषमताहरूलाई अन्त्य गरी सामाजिक न्यायको स्थापनामा जोड दिन्छ। दया, माया, करुणा सद्भावजस्ता सत् प्रवृत्तिबाट समाजमा निहित विषमताको अन्त्य गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिने मानवतावादी दर्शन सामाजिक न्यायमा आधारित रहेको छ (न्यौपाने, २०६७, पृ. ८)। मानवतावादी चिन्तनले धार्मिक रुढिप्रति अनास्था, आत्मिक सुखमा जोड, विश्वबन्धुत्व, लोककल्याण, कर्मवादमा विश्वास, सामाजिक न्यायमा जोड, प्रजातान्त्रिक आचरण, मानव जीवन र प्रकृतिविच सहअस्तित्व, प्राचीनताप्रति अनुराग, नवजागरण जस्ता पक्षलाई आत्मसात गरेको हुन्छ। कवि माधव घिमिरेको *विश्वबन्धु* कवितामा अभिव्यक्त मानवतावादी चिन्तनको अवधारणालाई उपयोग गरी भ्रातृत्व र विश्वबन्धुत्व, लोककल्याण र शान्ति, मानव जीवन र प्रकृतिविच सहअस्तित्व, स्वतन्त्रता र एकतालाई मुख्य आधार बनाइएको छ।

कवितामा प्रतिबिम्बित मानवतावादी चिन्तन

माधव घिमिरेको *‘विश्वबन्धु’* कविता *‘चैत-वैशाख’* (२०६०) कवितासङ्ग्रहमा सङ्कलित रहेको छ। यो कविता विश्वबन्धुत्ववादी र मानवतावादी भावनाले ओतप्रोत कविता हो। यस कवितामा मानवतावादी चिन्तनअन्तर्गत पर्ने भ्रातृत्व र विश्वबन्धुत्व, लोककल्याण र शान्ति, मानव जीवन र प्रकृतिविच सहअस्तित्व, स्वतन्त्रता र एकता जस्ता पक्षहरू आएका छन्। यिनै विभिन्न विचारहरूलाई प्रस्तुत गरेर कविले मूलतः विश्वबन्धुत्वादी भावना तथा मानवतावादी चिन्तनलाई कवितामा प्रस्तुत गरेका छन्।

भ्रातृत्व र विश्वबन्धुत्व

भ्रातृभावको सम्बन्ध, दाजुभाइको आत्मीय भाव नै भ्रातृत्व हो। विश्वलाई नै दाजुभाइ सम्झने भावना, विश्वलाई नै बन्धुबान्धव मान्ने दर्शन विश्वबन्धुत्व हो। विश्व मानव समुदायलाई एकताको सूत्रमा आबद्ध पारेर सार्वभौम मानव समाजको स्थापनामा जोड दिनु नै भ्रातृत्व र विश्वबन्धुत्ववादी चेतना हो। वर्तमान युग नयाँ-नयाँ प्रविधिको विकासले चहलपहल भएको तथा पृथ्वी, पानी र आकाशमा रेल, जहाजजस्ता साधनहरू कुँदाउने प्रविधिको विकास भएको र यस्ता नयाँ प्रविधिको विकासले विश्व ध्वीकरण भए पनि मानिसले मानिसलाई छल्ने, लखेट्ने गरेको अनि आपसमा बन्धुत्व भाव कायम गर्न नसकेको विषयलाई कवितामा उद्घाटन गरिएको छ :

- (१) चहलपहल ठूलो आज नौलो जमाना
जल थल नभ जेल्छन् रेल जाहाज नाना
मनुज मनुजलाई खालि छल्ने लखेट्ने
अभल पनि अखडा खै, विश्वका बन्धु भेट्ने। (पृ. १४)

कवितांश (१) मा मानवले गरेका प्रगति तथा उन्नतिका कारण विश्व ध्रुवीकरण भएको तर मानिसमा वैरभाव, कलुषता भने यथावतै रहेकाले यस्ता सबै किसिमका निकृष्ट भावलाई बिर्सेर विश्वका सबै मानिसलाई बन्धुबान्धव ठान्नुपर्ने विश्वबन्धुत्ववादी दृष्टिकोण प्रकट भएको छ ।

- (२) वन सहरहरुका बास बस्ती हजार
नरम गरम नाना भावनाका प्रचार
सकल रँग र रेखा आज छन् एक चित्र
प्रकट भुवनदेवी मुस्कुराइन विचित्र (पृ.१४)

कवितांश (२) मा मानव बस्तीबाट शान्ति र क्रान्तिका भावना प्रसार गर्दै मानव जातिले विश्वलाई विभाजन गर्ने रेखाहरूलाई मेटेर विश्वलाई नै एउटै चित्र बनाएको देखेर धर्तीमाता पनि मुस्कुराएको कुराको उल्लेख गरिएको छ । यसबाट मानव समुदायमा भ्रातृत्वको भावना विकास हुनुपर्ने आशय अभिव्यक्त भएको छ ।

मानिसले गरेको सङ्घर्षका कारण नवयुगको सुरुवात भएको र विश्वका बन्धुबान्धवहरू एक आपसमा भेट हुन सक्ने अवस्थाको सृजना भएकाले अपरिचित अवस्थाका वैरभावलाई बिर्सेर नाता सम्बन्ध कायम गरी विश्वबन्धुत्व कायम गर्नुपर्ने मान्यता कवितामा व्यक्त गरिएको छ :

- (३) अघि अघि बढि आयौं खोज सङ्घर्षद्वारा
नवयुग अब लाग्यो भेटियौं बन्धु सारा
अपरिचित छँदाका बिस्रियून् वैरभाव
सब सहज बसाऔं विश्वमा बन्धुभाव (पृ. १४)

कवितांश (३) मा विश्व ध्रुवीकरण भए पनि भ्रातृत्व, मानवताको धारणाको विकास हुन नसकेको तथा एक आपसमा वैरभाव राखेर शक्ति प्रदर्शन गर्न खोजेको जस्ता प्रवृत्तिबाट कवि चिन्तित बनी अपरिचित हुँदाका वैरभाव बिस्रिएर सहज रूपमा एक आपसमा बन्धुत्वको भाव राख्नुपर्ने आशय व्यक्त गरेका छन् ।

मानव जीवनको महिमा बुझेर आपसी सद्भाव कायम गरी विश्वका मानिसहरू मिलेर बस्नुपर्ने भ्रातृत्ववादी चेतनाको सञ्चार यस कवितामा भएको छ । पीर, व्यथा, शड्डा, शोक, मलिनता, ग्लानिजस्ता निकृष्ट भावहरूलाई त्यागी विश्वबन्धुत्वको भावनाबाट मानवतावादी मलम सिञ्चन गरी सबै मानिसका ओंठमा मुस्कानको छवि छर्न सक्नुपर्छ भन्ने कविको दृष्टिकोण रहेको छ (पौड्याल, २०७४, पृ. ६७) । विश्वका मानिसहरूको मुस्कानको क्रान्तिले सदासर्वदा लालित्यमयी सूर्योदयका आभाजस्ता तिमिरनाशक किरणहरू प्रसार गर्न सकोस् तथा मानवतावादी विश्वबन्धुत्वको मालामा विश्वका सबै मानिसहरू आबद्ध हुन सकून् भन्ने सन्देशलाई कविले यस कवितामा प्रक्षेपण गरेका छन् ।

लोककल्याण र शान्ति

लोकको हित, परोपकार र मानव जातिको भलाइ हुने काम नै लोककल्याण हो भने सुखदुःख, हर्षविस्मात, रिस आदि मनोभावनाले बबिथोलिएको मानसिक स्थिति नै शान्ति हो । मानव जीवनका यावत् दुःखकष्टहरूको कारण पत्ता लगाएर तिनको निवारण गर्नु र मानव समुदायमा शान्ति स्थापना गनु मानवतावादको मूल ध्येय हो । वस्तुको मूल्यवृद्धिले मानिसको धन-रूपी आन्द्रा तानिरहने र आणविक शस्त्र-

अस्त्रको विकासले विनाशमयी सन्त्रासपूर्ण जीवन जिउनुपर्ने अवस्थाको छिट्टै अन्त्य हुनुपर्ने भाव कवितामा अभिव्यक्त भएको छ (पौड्याल, २०७४, पृ. ६५) । साथै वैज्ञानिक आविष्कारले मानिसलाई आफ्नो अधीनमा राख्न नसक्ने र भाइभाइका विचमा भइरहेको अशान्तिको किचलो हराएर छिट्टै शान्ति स्थापना हुन सक्ने सम्भावनालाई कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ :

- (४) कति दिन धन-आन्द्रा थुत्छ बेपार-ब्बाँसो
कति दिन बमगोला नाशको हाँस्छ हाँसो
कति दिन अब छल्लान् ज्ञान अन्जानलाई
कति दिन अब खल्लान् भाइभाई लडाइँ (पृ. १४)

कवितांश (४) मा धनका पछि दौड्ने, स्वार्थ, लोभलालचमा लाग्ने वर्तमानको व्यापारिक युगले अन्जान व्यक्तिलाई छल्ल नहुने तथा शास्त्रास्त्रको होडबाजी र शक्तिप्रदर्शनका निहुँमा भाइहरू एक आपसमा युद्ध गर्न नहुने विचार आएको छ ।

विश्वका मानिसमा विषम खालका विचार-चिन्तन देखिएमा विश्वमै खलबल आउन सक्ने भएकाले सबैले एकै खाले विचार राख्नु पर्ने कुरा व्यक्त गर्दै कविले वैचारिक भिन्नताले वैचारिक द्वन्द्व निम्त्याइ यसले विश्वलाई नै तहसनहस पार्न सक्छ भन्ने कुरालाई प्रस्तुत गरेका छन् (पौड्याल, २०७४, पृ. ६६) । प्रत्येक विश्वका मानिसहरूमा जिम्मेवारीको भार थपिन आएकाले सबै मानिस होसियार रहनुपर्ने, विश्व ध्रुवीकरणतर्फ उन्मुख भएकाले एक ठाउँमा भएको खराब विचारले संसारकै कञ्चन धार नै परिवर्तन हुन सक्ने कुरालाई कवितामा व्यक्त गरिएको छ :

- (५) सकलउपर पूरा आज दायित्वभार
जन जन सब होऔँ, विश्वका होसियार
अलिक धमिलिँदामा एउटाको विचार
खलबल फिँज काढ्दा विश्वको वारपार (पृ. १४)

कवितांश (५) मा विश्वका सबै मानिस होसियार भएर आफ्नो दायित्व पूरा गर्नुपर्ने, मानव जातिको विचार धमिलिँदा विश्वमा नै खलबल हुन सक्ने भएकाले सबै मिली मानव जातिको कल्याण र शान्तिको स्थापनामा लाग्नुपर्ने धारणा अभिव्यक्त भएको छ । प्रस्तुत कवितामा सबै विश्वका मानिसले आफ्नो दायित्वलाई बहन गरी अर्कालाई असर पर्ने किसिमको व्यवहार नगरी सद्भावको डोरीले सबैलाई डोऱ्याउनु पर्दछ भनिएको छ ।

आणविक होडबाजीबाट विच्छिन्न भई सबै मानिसहरूमा विश्वबन्धुत्व र मानवतावादी भावना जागृत हुनुपर्ने तथा विश्वमा शान्तिस्थापना गर्नुपर्ने कुरालाई यस कवितामा मूल विचारका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । अणुबम खसालेर तथा नरसंहार गरेर रगत बगाए पनि शान्ति स्थापना हुन नसक्ने विचार व्यक्त गर्दै मानिसलाई समानताका दृष्टिले हेरेर विश्वका सबै मानिस एक भई विश्वलाई सिँगार्नुपर्छ भन्ने भाव कवितामा व्यक्त भएको छ :

- (६) अणुबम अब हानी जिन्दगानी रहन्त
नर-रगत बहाई शान्ति सङ्गो बहन्त
मनुज मनुज एकै, एउटै ध्येय हाम्रो
कुन तरह बनाऔं विश्व संसार राम्रो । (पृ. १५)

कवितांश (६) मा आणविक शस्त्रअस्त्रबाट हुने नरसंहारले मानव जातिको कल्याण नगर्ने र शान्ति पनि स्थापना नहुने भएकाले यस्ता भावना परित्याग गरी विश्वलाई सुन्दर बनाउन सबै विश्व समुदायले एउटै उद्देश्य लिएर अगाडि बढ्नुपर्ने आशय प्रकट भएको छ। शान्तिका नाममा युद्ध गरेर नरसंहार गर्न नहुने तथा सबै मिलेर विश्वलाई नै सिँगारुपर्ने कुरालाई यस कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ।

आविष्कार अनुसन्धानमा लाग्नुपर्ने, आफूलाई केही कुराको अभाव भयो भने विश्वका मानिसलाई भाइ मानी तिनैसँग सहयोग लिनु पर्ने, कुनै भाइले कुरा बुझेन भने भगडा नगरी आफू चुप लागेर बस्नु पर्ने तर ज्यूँदो जातिलाई मारेर हिंसावादी बन्न नहुने धारणा कवितामा प्रकट भएको छ :

- (७) नवनव सुविधाको खोजमा नित्य लागौं
निज हक नपुगेमा भाइका साथ मागौं
अरु अबुझ भएमा खाइ खामोस हारौं
दिनपर दिन ज्यूँदो जाति आफ्नो नमारौं । (पृ. १५)

कवितांश (७) मा मानव जातिले अरुको अहित हुने काम नगरी मानव जातिको कल्याणका लागि निरन्तर खोज अनुसन्धानमा लाग्नुपर्ने, भाइ भाइका बिचमा हकअधिकार बाँड्नुपर्ने र अहिंसाको भावना विकास गरी लोककल्याण र शान्तिको मार्गमा अगाडि बढ्नुपर्ने विचार व्यक्त भएको छ। आपसी कलहमा नफसेर नव-नव सृजनामा लाग्नुपर्ने र हत्याहिंसालाई छोडेर शान्तिको बाटो अँगाल्नु पर्ने कविको धारणा यस कवितामा आएको छ।

मानव जीवन र प्रकृतिबिच सहअस्तित्व

सम्पूर्ण मानव जातिको बासस्थानका रूपमा रहेको पृथ्वी दिनप्रतिदिन प्रदूषित बन्दै गएको यसको संरक्षण गर्नुपर्ने तथा अमूल्य मानवीय जीवनको महत्त्वलाई बुझेर मूल्यवान जीवन जिउनु पर्ने विचारलाई कविले प्रस्तुत गरेका छन्। मानव शरीरमा अविनाशी, अतीन्द्रिय र अभौतिक शक्तिका रूपमा रहेको आत्मालाई कसैले दास बनाउन नसक्ने कविको पूर्वीय दर्शनसम्बन्धी मान्यता यसमा आएको छ। दिनभरि गाँसका लागि काम गरेपनि बास बस्नका लागि चाहिने पृथ्वीको संरक्षण गर्नुपर्ने, जिउनका लागि स्वच्छ वायु चाहिने भएकाले वातावरणलाई प्रदूषित हुनबाट बचाउनु पर्ने र अमूल्य मानव जीवनलाई बुझेर पूरा आयु जिउनु पर्ने तथा जीवनलाई व्यर्थैमा गुमाउन नहुने विचार कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ :

- (८) विपुल छ पृथिवी यो बस्न चाहिन्छ बास
दिनभर लग गर्छन् खान चाहिन्छ गाँस
जिउनुछ सबलाई स्वच्छ चाहिन्छ वायु
अलभ छ नरचोला पूर्ण चाहिन्छ आयु । (पृ. १५)

कवितांश (८) मा विशाल पृथ्वी सबैको साभ्का भएको र यसले नै मानव जातिलाई गाँस, बास कपास, वायु प्रदान गर्ने हुँदा फेरि नपाइने अलभ्य मानव जीवनका लागि पूर्ण आयु बाँच्न पृथ्वी र वातावरण स्वच्छ राख्नु विश्वसमुदायको कर्तव्य भएको कुरा अभिव्यक्त भएको छ ।

स्वतन्त्रता र एकता

कुनै प्रकारको बाधा बन्धन नभई उचित कार्य र व्यवहार गर्न पाउने अधिकार स्वतन्त्रता हो भने विचार र व्यवहारमा हुने एक मत, मेलमिलाप नै एकता हो । विश्वका मानिसहरूले स्वतन्त्र रूपमा आफ्ना विचार व्यक्त गर्ने अवस्थाको सृजना हुनुपर्छ र शङ्काविहीन भएर आफ्ना अभिव्यक्ति पोख्न मानिस स्वतन्त्र हुनुपर्दछ । नव प्रतिभावान् व्यक्तिका प्रगतिशील विचारले फैलने अवसर पाउनुपर्छ र अमर रहेको मानवआत्मालाई कसैले दास बनाउनु हुँदैन भन्ने विचार कवितामा प्रस्तुत गरिएको छ :

(९) वचन धक फुकाइ विश्वका बोल्न पाऊन्
हृदय हृदय शङ्का-शून्य भै खोल्न पाऊन्
नवनव प्रतिभाका सत्य सन्देश ब्यूँभून्
अजर अमर आत्मा दास कोही नसम्भून् । (पृ.१५)

कवितांश (९) मा विश्व मानव समुदायले स्वतन्त्र रूपमा बोल्न, हृदयका कुरा अभिव्यक्त गर्न, नवप्रतिभाले सन्देश दिन पाउनुपर्छ र मानव आत्मा कसैको दास बन्नुहुँदैन भन्ने अभिप्राय प्रकट भएको छ ।

आफ्ना पीर व्यथालाई हृदयमा दबाएर, चाहनाहरूलाई त्यसै चपाएर, दुःख र पीडालाई आँसुबाट बगाउँदा-बगाउँदै शोक लिएर भोक्रिएर मानव जीवन नबितोस् भन्ने कविको भावना कवितामा व्यक्त भएको छ :

(१०) कहर कहर काटी बोल्न केही नपाई
रहर रहर नौला खोल्न केही नपाई
सकससित नजाओस् जिन्दगानी रुँदैमा
मलिन मुख लँदैमा शोकमा भोक्रिँदैमा । (पृ. १५)

कवितांश (१०) मा मानव जातिले कुनै विपत्ति, सङ्कट भोगेर बोल्न नपाउने, इच्छा आकाङ्क्षा राख्न नपाउने अवस्थाको अन्त्य हुनुपर्छ, पीडा भोगेर रुँदै जिन्दगानी काट्नुहुँदैन र शोकमा भोक्रिएर बाँच्नुहुँदैन भन्दै यस्ता मानव जीवनका दुखद अवस्थाको अन्त्य हुनुपर्ने धारणा प्रकट भएको छ ।

मानिसको जीवन बिहानीको लालिमामयी किरण जस्तै प्रफुल्ल बनोस्, नयाँ नित्यनवीन चाहनाहरू मानवहृदयमा प्रस्फुटित होऊन्, पानी, पृथ्वी र आकाशमा शान्तिका चमकदार रेशाहरू लहराऊन्, विश्वमै शान्ति चम्किलो तारा बनी हाँसिरहोस् अनि सबै मानिसमा एकताको भावना कायम होस् र विश्वबन्धुत्ववादी अवधारणाले सबै मानिसलाई छोओस् भन्ने चाहना कवितामा प्रकट भएको छ :

(११) दिन सकल सुनौला पूर्वमा मुस्कुराऊन्
रहर रहर नौला जिन्दगीमा जुराऊन्
जल थल नभ जेली शान्ति खेलोस् बयेली
सकलउपर हाँसून् एक तारा उजेली । (पृ. १५)

कवितांश (११) मा पूर्वको उज्यालोले सुख ल्याएजस्तै मानव जीवनमा सुख आउनुपर्छ, जिन्दगी रमाएर बाँच्न पाउनुपर्छ, धर्तीमा शान्तिले बयेली खेल्नुपर्छ र हाँसी हाँसी जीवन बिताउन पाउनुपर्छ भन्ने आशय प्रकट भएको छ ।

निष्कर्ष

प्रस्तुत कवितामा कवि घिमिरेले मानव समुदायले सुख धर्ती र समाजबाट नै प्राप्त गर्ने विचार व्यक्त गर्दै सङ्कीर्ण विचारबाट मुक्त भई मानव जाति सार्वभौम, उदात्त मानवसमाजको स्थापनामा लाग्नुपर्ने धारणा अभिव्यक्त गरेका छन् । कवितामा स्वार्थ र लालचीपनलाई परित्याग गरी मानिसले लोककल्याणमा आफूलाई समर्पित गर्नुपर्ने, शान्ति स्थापनाका लागि एकताको सूत्रमा बाँध्नुपर्ने, आणविक युद्धबाट शान्ति स्थापना नहुने भएकाले यसको पक्षमा लाग्न नहुने र मानवजाति तथा विश्व समुदायको कल्याण एवम् मानवहितका सद्विचारको प्रसार गर्नुपर्ने अवधारणा प्रकट भएको छ । *विश्वबन्धु* कविता मालिनी छन्दमा रचना गरिएको छ । उपयुक्त अन्त्यानुप्रासको विनियोजन र ठाउँ-ठाउँमा गरिएको आद्य र मध्यानुप्रासको आयोजनाले कविता लयात्मक र गेयात्मक बनेको छ । यस कवितामा कलात्मक छटनी गरिएका शब्दहरूको प्रयोगले कविताको लयात्मक माधुर्यमा विशिष्टता थपेका छन् । यस कवितामा सरल र सहज किसिमको भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । विश्वका सबै मानवलाई सम्बोधन गरी रचिएको यस कवितामा कविको प्रत्यक्षकथन पाइन्छ । सामाजिक र समसामयिक बिम्बको कलात्मक प्रयोगले अर्थको वैशिष्ट्य बढाउन सहयोग पुऱ्याएको देखिन्छ । विश्वका सम्पूर्ण मानिसहरूलाई बन्धुवत् भ्रातृत्वको व्यवहार गर्नुपर्ने सन्देश दिनु, मानवताको सञ्चार गर्नु र विश्वका सबै मानिस एकताको मालामा आवद्ध हुनुपर्ने विचारलाई यस कवितामा प्रस्तुत गरिएकाले यो कविता मानवतावादी चिन्तन भएको कविता बन्न पुगेको छ ।

सन्दर्भसामग्री

- अधिकारी हेमाङ्गराज र बदरीविशाल भट्टराई (२०६३). *प्रयोगात्मक नेपाली शब्दकोश*. दोस्रो संस्क. काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- घिमिरे, डुकुलराज (२०७२). *नेपाली कवितामा पूर्वीय दर्शन*. बुटवल : सीता अर्याल घिमिरे ।
- घिमिरे, माधव (२०६०). *चैत वैशाख*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- त्रिपाठी, वासुदेव र अन्य (२०६०). *नेपाली कविता भाग-४*. तेस्रो संस्क. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- देवराज, नन्दकिशोर (सन् २००२). *भारतीय दर्शन*. लखनउ : उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान ।
- न्यौपाने, नेत्रप्रसाद (२०६७). *देवकोटाका काव्यकृतिमा मानवतावाद*. काठमाडौँ : आशिष बुक्स हाउस प्रा.लि. ।
- पाठक, रंगनाथ (सन् २००२). *मानवमूल्य और प्रसादका गद्या साहित्य*. वाराणसी : एस. भी. एस. प्रकाशन ।
- पौड्याल, शालिकराम (२७४). *समालोचना विवेचना*. बुटवल : सुनीता पौड्याल ।
- लुईटेल, खगेन्द्रप्रसाद (२०६२). *कविताको संरचनात्मक विश्लेषण*. काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- साङ्कृत्यान, राहुल (सन् २००४). *दर्शनदिग्दर्शन*. इलाहावाद : किताब महल ।
- सिंह, एस.डी. (सन् १९९४). *धर्म समाजशास्त्र*. वाराणसी : वाराणसी प्रकाशन मन्दिर ।
- श्रेष्ठ, दयाराम (२०७७). *साहित्यको अनुसन्धान व्यवस्थापन दर्शन*. काठमाडौँ : शिखा बुक्स ।